

Mirostław Holewiński

Dwór w Podchybiu. Jaka będzie przyszłość obiektu zabytkowego¹

The manor house in Podchybie. What the future of a historic building will look like

1. Wprowadzenie

Gdy współczesny badacz polskich dworów sięgnie do wielotomowego opracowania Romana Aftanazego *Dzieje rezydencji na Kresach dawnej Rzeczypospolitej*², wydawanego w latach 1991-1996, lub równie interesującej czterotomowej pracy Antoniego Urbańskiego³ wydanej jeszcze w latach 20. ubiegłego stulecia, uzmysławia sobie, jak ogromne straty poniosła kultura materialna ziem wschodnich w wyniku działań I wojny światowej i rewolucji bolszewickiej. To, co pozostało z polskich dworów i pałaców kresowych, zostało ponownie „zdruzgotane” działaniami II wojny światowej, a przede wszystkim zawieruchą rewolucji społecznej po roku 1945. Podobny los spotkał znaczną część założen dworsko-ogrodowych Polski centralnej. Z 8000 założen rezydencjonalnych funkcjonujących jeszcze w latach 40. do chwili obecnej przetrwało niespełna tysiąc.

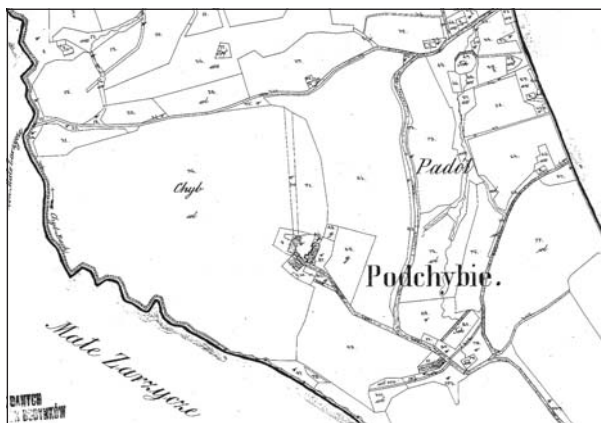
To prawda, że wysiłkiem Państwowej Służby Ochrony Zabytków udało się zatrzymać proces degradacji kilkudziesięciu dworów i pałaców, zwłaszcza tych, w których znalazły miejsce placówki muzealne lub inne instytucje kultury. Prawdą jest również, iż zwłaszcza w ostatnim 20-leciu wiele dawnych dworów pozyskało nowych właścicieli, którzy niemalym kosztem starają się odtworzyć dawny wygląd tych obiektów. Odbudowane dwory są jednak co najwyżej miejscami zamieszkania lub pracy i zabawy, a nie „domami” w rozumieniu społeczno-gospodarczego, ale i kulturowego znaczenia tego pojęcia. Pytanie brzmi jednak, czy taka nowa rzeczywistość społeczna umożliwia w ogóle pełne odtworzenie nie tylko stanu, ale i atmosfery dawnych dworów polskich.

Tysiącletnia tradycja osadnictwa zachodniej Małopolski spowodowała, że w najbliższej okolicy

Krakowa, dawnej stolicy państwa, zagęszczenie majątków dworskich było stosunkowo znaczne, a tym samym areal przypisany poszczególnym majątkom niejednokrotnie przekraczał ledwo 100 hektarów. Zjawisko to dotyczyło obszarów położonych na północ od Krakowa, które z powodu wysokiej jakości ziemi uprawnej były zasiedlone najwcześniej i w związku z tym posiadały najmniejszy procent terenów leśnych. Nierzadko odległość pomiędzy poszczególnymi dworami wynosiła zaledwie kilka kilometrów. Umożliwiało to ściśle kontakty międzyrodzinne właścicieli poszczególnych majątków, oddalonych od siebie często o niecałą godzinę jazdy konnej.

Oczywiście ważną rolę w tych kontaktach pełniła sieć dróg lokalnych uzupełniających system dawnych, historycznych szlaków komunikacyjnych. Drogi te łączyły poszczególne wsie ze sobą. Jeździło się od wsi do wsi. Od kościoła do kościoła. Od karczmy do karczmy. Od dworu do dworu. Zjawisko „obwodnicy”, urządzenia drogowego umożliwiającego szybkie i bezkolizyjne przemieszczanie się na duże odległości, to wynalazek techniki i kultury II połowy XX wieku. Taka nowoczesna droga osiągając założone cele nie dostrzega i pozostawia na uboczu całą złożoność historycznego krajobrazu kulturowego. Dziś, pędząc w swych nowoczesnych samochodach, mijamy często położone kilkaset metrów od głównej drogi dawne założenia dworskie lub części jej tylko to, co z nich do dzisiaj pozostało. Czasem zastanawia nas malownicza kępa starych drzew, która jeszcze przed półwiekiem była przydworskim parkiem, nie mamy jednak na ogół czasu, aby przyjrzeć się jej z bliska.

Takim zespołem, którego można nie zauważyć, jest również założenie dworsko-parkowe w Podchybiu, położone około 2 km na zachód od głów-

Ryc. 1. Podchybie. Plan katastralny z 1876 roku
 Fig. 1. Podchybie. Cadastral plan from 1876

Ryc. 2. Podchybie. Dwór. Aleja wjazdowa. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 2. Podchybie. Manor house. The driveway. Photo: M. Holewiński 2004

Ryc. 3. Podchybie. Dwór. Brama wejściowa do parku. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 3. Podchybie. Manor house. Entrance gate to the park. Photo: M. Holewiński 2004

Ryc. 4. Podchybie. Dwór. Widok od strony południowo-wschodniej. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 4. Podchybie. Manor house. View from the south-east. Photo: M. Holewiński 2004

Ryc. 5. Podchybie. Dwór. Starsza część dworu. Widok od strony południowo-wschodniej. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 5. Podchybie. Manor house. The older part of the manor. View from the south-east. Photo: M. Holewiński 2004

Ryc. 6. Podchybie. Dwór. Widok od strony północno-zachodniej. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 6. Podchybie. Manor house. View from the north-west. Photo: M. Holewiński 2004

Ryc. 7. Podchybie. Dwór. Ganek elewacji zachodniej. Na dalszym planie budynek gospodarczy. Fot. M. Holewiński 2004
 Fig. 7. Podchybie. Manor house. Porch of the west elevation. A utility building in the background. Photo: M. Holewiński 2004

nej trasy komunikacyjnej z Krakowa przez Kalwarię Zebrzydowską i Wadowice do Bielska-Białej.

2. Położenie krajobrazowe obiektu

Wieś Podchybie, składająca się z kilkunastu zagród rozrzuconych w pagórkowatym terenie, położona jest na północny wschód od Izdebnika w zachodniej części Pogórza Wielickiego, u stóp niewysokiego, lecz stromego wzgórza o nazwie Pochów. Nazwa miejscowości wywodzi się od staropolskiego słowa „chyba” oznaczającego pochyły teren – zbocze góry⁴.

Sam dwór usytuowany jest na kulminacji wzgórza, z którego rozciąga się widok w kierunku wschodnim i południowym obejmujący otoczenie Kalwarii Zebrzydowskiej. Stok zachodni wzgórza obejmuje założenie parkowe o powierzchni około 3 hektarów, dziś zaniedbane, ale z czytelną główną aleją grabową. Opadające w kierunku wschodnim zbocze wzgórza to pozostałość dawnego sadu dworskiego. Od tej też strony prowadzi do dworu aleja wjazdowa obsadzana brzożami.

3. Stan badań

Zespół dworski w Podchybiu nie zwrócił dotychczas uwagi badaczy architektury Ziemi Krakowskiej. Katalog zabytków sztuki w Polsce, w ogóle nie wymienia tego zespołu⁵. Próżno szukać go również w szczególowej pracy Tadeusza Chrzanowskiego i Mariana Korneckiego, poświęconej sztuce Ziemi Krakowskiej⁶. Krótką charakterystykę wsi i zespołu dworskiego podaje, jak zwykle „niezawodny”, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*⁷.

Fragmentaryczne wiadomości historyczne, nawiązujące bardziej dzieje rodzin z Podchybiem związanych niż dotyczące dziejów samego dworu, znaleźć można w publikacjach dotyczących przedstawicieli klasy ziemiańskiej, w rękach których pozostawały majątki podkrakowskie w wieku XIX i na początku wieku XX⁸. Miejscowość Podchybie wymieniona jest w opracowaniach omawiających historię Ziemi Wadowickiej⁹ oraz okolic Kalwarii Zebrzydowskiej i Lanckorony¹⁰. W popularnym cyklu dotyczącym podkrakowskich pałaców i dworów, ukazującym się na łamach „Dziennika Polskiego”, w roku 1985 opublikowano tekst o dworze w Podchybiu¹¹.

Z niepublikowanych opracowań dotyczących zespołu dworsko-parkowego w Podchybiu wymienić należy opracowanie ewidencyjne z roku 1994¹². Na zlecenie nowych właścicieli dworu, noszących się z zamiarem wykonania remontu kapitalnego obiektu i jego adaptacji do współczesnych celów

mieszkańcowych, wykonane zostały dwa opracowania: inwentaryzacja architektoniczna dworu i opinia konstrukcyjna o jego stanie technicznym¹³.

Teren, na którym znajduje się zespół dworsko-parkowy, wg ustaleń obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania gminy Lanckorona¹⁴ zaliczony został do obszaru funkcjonalnego UST o przeznaczeniu podstawowym: teren usług sportu, turystyki i rekreacji. Wg ustaleń planu projekt remontu, przebudowy i rozbudowy zespołu dworsko-parkowego podlega uzgodnieniu z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Krakowie.

Znając powyższy stan badań, na zlecenie Biura Projektowego Moon Studio sp. z o.o. w Krakowie, zespół autorski pod kierunkiem piszącego te słowa przystąpił w roku 2005 do opracowania studium, którego celem było bliższe rozpoznanie dziejów dworu w Podchybiu, wykonanie podstawowych badań architektonicznych i konserwatorskich obiektu i określenie wytycznych konserwatorskich do projektu jego rewaloryzacji¹⁵.

4. Metodologia i materiały wyjściowe do opracowania studium

4.1. Założenia metodologiczne

- Kwerenda archiwalna obejmująca rozpoznanie następujących zbiorów archiwalnych:
  - zbiory Archiwum Państwowego w Krakowie,
  - zbiory Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie,
  - zbiory Sądu Rejonowego w Wadowicach – Wydział Ksiąg Wieczystych,
  - zbiory archiwalne Powiatowego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Wadowicach,
  - zbiory Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie,
  - zbiory Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie,
  - własne zbiory archiwalne autorów studium.
- Badania architektoniczno-konserwatorskie¹⁶, które wykonane zostały na podstawie inwentaryzacji architektonicznej dostarczonej przez zamawiającego i częściowo uzupełnionej własnymi pomiarami. W ramach tych badań wykonano odkrywki wątku ścian zewnętrznych i wewnętrznych, a następnie wykonano ich dokumentację fotograficzną oraz przeprowadzono interpretację konserwatorską.
- Badania konserwatorskie na obecność polichromii¹⁷, przeprowadzone metodą odkrywkową, polegającą na odsłanianiu kolejnych warstw malarskich aż do wątku za pomocą sond o roz-

miarach 10 × 10 cm poszerzanych w miarę potrzeb do odkrywek pasowych lub płaszczyznowych. Dla wszystkich odkrywek wykonano dokumentację fotograficzną. Pobrano również próbki warstw malarskich do badań mikrochemicznych mających na celu identyfikację pigmentów.

4.2. Materiały źródłowe

- Księgi tabularne dóbr Podchybie (Sąd Rejonowy w Wadowicach, Wydział Ksiąg Wieczystych).
- Mapa topograficzna, tzw. Józefińska, dla terenów Galicji objętych I rozbiorem Polski, opracowana w latach 1784-1786 w skali 1:28 800 przez płk. Miega (oryginał w zbiorach Kriegsarchiv w Wiedniu, fotokopia w zbiorach Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie).
- Mapa topograficzna okolic Wadowic z roku 1869 w skali 1:14 400 (zbiory kartograficzne Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie – sygn. M39/234).
- Mapa katastralna wsi Podchybie z roku 1876 w skali 1:2880 (Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Wadowicach – sygn. 206).
- Mapa katastralna wsi Podchybie z roku 1898 w skali 1:2880 (Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Wadowicach – sygn. 316).
- Wojskowa mapa topograficzna austriacka z roku 1898 w skali 1:75 000, tzw. *Spezialkarte*, opracowana przez K.u.K. Militär Institut (Zbiory kartograficzne Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie – sygn. M37/1-86).
- Wojskowa mapa topograficzna polska z roku 1934 w skali 1:100 000 opracowana przez Wojskowy Instytut Geograficzny (zbiory własne).

4.3. Prace inwentaryzacyjne

- Inwentaryzacja architektoniczna obiektu zabytkowego opracowana w roku 2004 na zlecenie Zamawiającego w skali 1:100.
- Opinia konstrukcyjna o stanie technicznym obiektu zabytkowego opracowana przez mgr. inż. Jacka Bednarczyka w roku 2005.

4.4. Współczesne podkłady mapowe

- Mapa ewidencyjna gruntów w skali 1:2000.
- Mapa sytuacyjno-wysokościowa w skali 1:500.

4.5. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lanckorona

- Uchwała Rady Gminy w Lanckoronie Nr VII/62/2003 z dnia 15.03.2003 r.

5. Historia zespołu zabytkowego

W średniowieczu obszar dzisiejszej wsi Podchybie należał do kasztelanii krakowskiej. Z chwilą powstania królewskiego starostwa niegrodowego lanckorońskiego w XV wieku obszar ten został włączony do tego starostwa.

Pierwszym odnotowanym w źródłach właścicielem dóbr Podchybie był Jan Nepomucen Gołuchowski, który nabył ten majątek w ostatnich latach XVIII wieku¹⁸.

Opis miejscowości z II połowy XIX wieku (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*) określa Podchybie jako wieś w pow. wadowickim, na lewym brzegu Cedronu, na północny zachód od gościńca podgórsko-izdebnickiego leżącą. Obszar większy (dworski) w roku 1870 obejmował: 79 mórg roli ornej, 11 mórg łąk i ogrodów, 12 mórg pastwisk i 58 mórg lasu. Obszar mniejszy obejmował: 49 mórg roli ornej, 5 mórg łąk i ogrodów, 6 mórg pastwisk i 1 morgę lasu. W tym czasie wieś liczyła 147 mieszkańców.

W wieku XIX i I połowie wieku XX dobra Podchybie kilkanaście razy zmieniały właścicieli. Analiza Ksiąg Tabularnych z XIX wieku znajdujących się w Archiwum Sądu Rejonowego w Wadowicach – Wydział Ksiąg Wieczystych pozwoliła ustalić nazwiska kolejnych właścicieli i daty nabycia przez nich majątku:

- 1797 r. Jan Nepomucen Gołuchowski
- 1810 r. Ignacy Morawski
- 1820 r. Aleksandra d'Elivecaux
- 1846 r. Jan i Emilia Lernet
- 1854 r. Jan Szpor
- 1898 r. Kasper Kwieciński
- 1862 r. Franciszek Lernet
- 1870 r. Józef Nitach
- 1883 r. Władysław Rozwadowski
- 1894 r. Władysław Jaroszewski
- 1921 r. Jan i Maria Krauze
- 1922 r. Marcjanna Kwiatkowska
- 1925 r. Rudolf i Maria Rostańscy
- 1945 r. Władysław i Józefa Wieruscy

Te częste zmiany właścicieli nie sprzyjały prowadzeniu regularnych prac remontowych obiektu dworskiego.

6. Opis stanu zachowania obiektu zabytkowego w roku 2005

Opinia konstrukcyjna wykonana w marcu 2005 roku stwierdza, że na podstawie przeprowadzonych badań i obliczeń sprawdzających należy określić stan techniczny dworu w Podchybiu jako zły i wymagający kapitalnego remontu. Oceniając kolejno poszczególne elementy ustroju budowlanego opinia ta

Ryc. 8. Podchybie. Dwór. Taras na betonowych kolumnach przy elewacji południowej, pod tarasem okno kuchenne. Fot. M. Bicz-Suknarowska 2004

Fig. 8. Podchybie. Manor house. Terrace supported on concrete columns at the south elevation, a kitchen window below the terrace. Photo: M. Bicz-Suknarowska 2004

Ryc. 9. Podchybie. Dwór. Wysklepek nad помещением 004 w przyziemiu. Fot. M. Bicz-Suknarowska 2004

Fig. 9. Podchybie. Manor house. Vault bay over the room 004 on the ground floor. Photo: M. Bicz-Suknarowska 2004

stwierdza konieczność wymiany pokrycia i więźby dachowej, całkowitej wymiany stropu drewnianego nad parterem oraz lokalnych napraw sklepień i stropów nad piwnicami.

W odniesieniu do ścian nośnych opinia z marca 2005 roku stwierdza znaczne obniżenie wytrzymałości ścian kamiennych w starszej, południowo-zachodniej części budynku. Spowodowane to jest osuwiskiem gruntu na stoku południowym. Po-

Ryc. 10. Podchybie. Dwór. Otwór studni wykopanej w piwnicy 005. Fot. M. Bicz-Suknarowska 2004

Fig. 10. Podchybie. Manor house. Opening of the well dug in the cellar 005. Photo: M. Bicz-Suknarowska 2004

Ryc. 11. Podchybie. Dwór. Okienko w narożniku północno-wschodnim nad skośną przybudówką zakończone lukiem w ośli grzbiet. Fot. M. Bicz-Suknarowska 2004

Fig. 11. Podchybie. Manor house. Ogee – arched window in the north-east corner over a sloping extension. Photo: M. Bicz-Suknarowska 2004

zostałe ściany wykazują wystarczającą wytrzymałość. Płytkie posadowienie fundamentów budynku wynika ze skalistego podłoża. Brak izolacji poziomych doprowadził do znacznego zawilgocenia ścian fundamentowych. W trakcie prac remontowych należy się liczyć z koniecznością podbijania fundamentów południowej i zachodniej części budynku.

Przed podjęciem ostatecznych decyzji remontowych konieczne jest przeprowadzenie rozpoznania geologicznego podłoża, na którym posadowiony jest budynek dworu oraz wykonanie szczegółowej dokumentacji mikologicznej.

Wniosek końcowy opinii konstrukcyjnej z marca 2005 roku, stwierdzający brak uzasadnienia ekonomicznego i praktycznego dla przeprowadzenia remontu kapitalnego dworu, musi być oczywiście skonfrontowany z wynikami badań architektoniczno-konserwatorskich.

7. Opis i wyniki badań architektoniczno-konserwatorskich¹⁹

Dwór w Podhybiu, zbudowany w najwyższym miejscu na wypiętrzeniu o historycznej nazwie Chyb (zaznaczonej na planie katastralnym z roku 1876), jest obiektem murowanym, o rozczłonkowanym, nietypowym rzucie. Układ w stosunku do stron świata jest również nietypowy dla dworu polskiego. Oś wzdłużna dworu ma kierunek północ – południe z lekkim skruceniem w stronę południową. Część północna obiektu dwutraktowa, część południowa trójtraktowa. Elewacja wejściowa znajduje się od zachodu, a elewacja ogrodowa z tarasem od wschodu. Może to być uzasadnione układem terenu.

Część południowa, znajdująca się na stoku wypiętrzenia, jest podpiwniczona. Zewnętrzne wejście do piwnic znajduje się od południa, a jego próg znajduje się niewiele niżej od poziomu terenu. Część środkowa podpiwniczona jest tylko częściowo, w środkowej osi, a północna nie ma piwnic.

Równie skomplikowany jak układ rzutów jest rodzaj materiałów stanowiących wątki obiektu. W części południowej dwór zbudowany jest z lokalnego kamienia łamanego, na słabej zaprawie z wapna i gliny. W części środkowej i północnej z cegły „niepalcówki” o dużych rozmiarach, częściowo z różnej cegły rozbiórkowej.

Poddasze obiektu jest najciekawsze pod względem konstrukcyjnym. W części południowej mury wykonane z kamienia powtarzają rzut parteru. Pozostała część zbudowana jest z drewna uzyskanego z rozbiórki dużego obiektu. Wykonana została jako konstrukcja sumikowo-łatkowa (nietypowa w tym rejonie Polski) na zmniejszonym rzucie w stosunku do ścian parteru, co daje efekt zaskrzenia. W centralnej partii elewacji zachodniej strychu murowana ściana z kamienia i cegły z dwoma ostrołuczными arkadami.

8. Podsumowanie wyników badań na obecność polichromii²⁰

W odkrywkach na ścianach większości pomieszczeń stwierdzono obecność dużej liczby warstw malarskich. Najstarsze warstwy chronologiczne to przeważnie monochromatyczne pobiałe wapienne, białe, z domieszką umbry lub błękitu, z poziomym paskiem w górnej części ściany.

W pomieszczeniu nr 101 (sień) stwierdzono obecność polichromii.

Jest to prawdopodobnie kompozycja architektoniczna złożona z pionowych pasów w kolorach ugru, brązu i ciemnego błękitu, zamknięta na wy-

sokości ok. 2 m poziomym pasem z kolorem czerwonym i ugrowym, tworzącym rodzaj gzymsu. Ponad nim, nad drzwiami do pomieszczenia 105 widoczne niebieskozielone półkoliste formy. Jest to pierwsza warstwa chronologiczna, leżąca na pobiałej, na I warstwie tynku.

Badania mikrochemiczne wykazały obecność pigmentów miedziowych oraz czerwieni żelazowej z cynobrem.

Dekoracja zachowana jest fragmentarycznie na ścianie pld., wsch. i zach. w stopniu umożliwiającym jej ewentualne odsłonięcie i konserwację.

W pomieszczeniu 105, w glifie otworu drzwiowego, odsłonięto dekorację malarską w formie boni, zamkniętych pionowym paskiem na krawędzi glifu. Jest to pierwsza warstwa chronologiczna, która łączy się na ścianie z szorstkim, szarougrowym surowym tynkiem, bez pobiałej, ze śladami ugru i koloru ciemnobrązowego.

Przypuszczalnie podobna dekoracja zdobiła pierwotne, arkadowe nadproże otworu wejściowego do pomieszczenia 109 – zachował się niewielki fragment tynku ze śladami czerni na szarougrowym tle.

9. Analiza architektoniczna oraz próba odtworzenia dziejów powstania i rozbudowy dworu

Dwór w Podhybiu jest obiektem zdecydowanie nietypowym spośród znanych budynków dworskich, cechujących się zazwyczaj regularnym, charakterystycznym układem. Znaczna nieregularność rzutu i różnica w materiale wskazują na wielofazową budowę tego obiektu. Na obecnym etapie nie ma możliwości dokładnego oddzielenia i datowania poszczególnych faz. Uniemożliwia to zarówno brak materiału archiwalnego i ikonografii, jak i charakterystycznych elementów datujących poszczególne etapy rozbudowy. Zarówno materiał użyty do budowy dworu, jak i rozwiązania konstrukcyjne, funkcjonujące na wsiach przez wiele lat, nie mogą być jednoznacznymi elementami datującymi. W obiekcie zarejestrowano całkowity brak charakterystycznego detalu architektonicznego. Brak gzymsów, opasek okiennych i drzwiowych (obecne nieliczne detale stolarskie pochodzą z końca XIX w., a kolumny i tarasy z wieku XX). Najprawdopodobniej żadna z faz budowy nie została całkowicie ukończona, a w trakcie prac zmieniano koncepcje. Pomiedzy poszczególnymi akcjami rozbudowy mogły też być okresy zaniedbania.

Sądząc z analizy rzutów i wątków najstarszą częścią jest podpiwniczona, nieregularna część południowa. Obiekt kończył się najprawdopodobniej na linii południowej ściany sieni, na styku z obecnym korytarzem. Potwierdzenie lub obalenie tej

wersji może mieć miejsce podczas prac związanych z podbijaniem fundamentów i przebudową zniszczonej ściany piwnicy 005. W przyziemiu mieścił kuchnię i pomieszczenia gospodarcze, parter był mieszkalny. Rozbudowa zniosła ścianę północną, a na styku z dawnym obiektem umieszczono reprezentacyjną sień. Dobudowana część obiektu miała już pewne cechy regularnego układu z ryzalitami po obu stronach. Zachowana polichromia i podwyższony sufit świadczą o tym, że pomieszczenie sieni-sali było najważniejszym pomieszczeniem dworu, co świadczy o raczej wczesnym powstaniu. Lokalizacja części gospodarczej od strony południowej związana była zapewne z zabudowaniami sąsiednimi, widocznymi jeszcze na planie katastralnym z roku 1876. Dwór otoczony był okazałym parkiem. Jego pierwotny układ jest jeszcze widoczny i powinien być jak najszybciej odczytany i zarejestrowany, co pozwoli na prawidłowe zkomponowanie współczesnego założenia.

Zamknięcie obecnego obrysu rzutu miało miejsce przed rokiem 1876, ponieważ obecny narys odpowiada narysowi dworu na katastrze pochodzącym z tego właśnie roku.

Najprawdopodobniej budowę obecnego dworu rozpoczęto na początku XIX w. lub na przełomie wieków XVIII i XIX w sąsiedztwie wcześniejszego drewnianego obiektu, użytego później do budowy poddasza. Możliwa jest również i taka hipoteza, iż w czasie licznych zmian właścicieli obiektu w I połowie XIX wieku kolejny „gospodarz” Podchybia mógł sprowadzić z innego miejsca elementy jakiegoś dużego rozebranego budynku drewnianego. Ciągające się przez wiele lat prace budowlane zacierały wcześniejsze realizacje. Być może stary, drewniany dwór był używany przez cały czas budowy nowego dworu-pałacu.

Niewątpliwie zamierzenie fundatorów było bardzo ambitne. Sądząc po układzie zastanego rzutu i murowanej ściany z arkadami, widocznej od strony poddasza, miało to być założenie romantyczne o historycznych formach. Umieszczone na wypiętrzeniu terenu, było widoczne z daleka. Stan obiektu pozwala przypuszczać, że zamierzenia tego nie zrealizowano do końca. Obiekt wykończono w uproszczonej formie, wykorzystując stary dwór do budowy poddasza. Poddasze to zapewne pełniło – lub miało pełnić – funkcję mieszkalną, być może dla służby. O mieszkalnej funkcji południowej części poddasza może świadczyć zarówno wysokość jego ścian, jak i liczba i wielkość otworów okiennych, także fragment dawnych drzwi prowadzących do części północnej.

Najmłodsze części obiektu to dach nad całością, podcień o betonowych, uproszczonych ko-

lumnach oraz oba tarasy, również betonowe, wykonane zapewne w miejsce starszych, zniszczonych. Elementy te pochodzą z pierwszej połowy XX w., tj z okresu międzywojennego. Remonty powojenne to zapewne wzmocnienie elementów więźby dachowej, wymiana pokrycia dachowego oraz wprowadzenie licznych dodatkowych podziałów (przepierzeń) w pomieszczeniach parteru.

10. Wnioski do dalszych badań

Podsumowując wyniki wyżej przedstawionych badań konserwatorskich, stwierdzić należy, iż przybliżyły one znacznie obraz dworu w Podchybiu jako zespołu zabytkowego. Określenie chronologii poszczególnych faz przebudowy dworu, co prawda nie do końca na obecnym etapie badań potwierdzonych w źródłach, pozwala hipotetycznie wydzielić dwie pierwsze fazy budowy obiektu istotne dla podjęcia decyzji projektowych związanych z adaptacją obiektu dla współczesnych potrzeb inwestora i użytkownika. Fazy te to:

1. Kamienna budowla o charakterze rezydencjonalnym z końca XVIII w. (a może nawet w okresie wcześniejszego) zbudowana prawdopodobnie z fundacji rodziny Gołuchowskich. Ponieważ nie udało się potwierdzić w dotychczasowych badaniach, czy budowla ta miała charakter obronny, a sugerować by to mogło położenie obiektu i struktura jego kamiennych murów, wskazane byłoby przeprowadzenie sondażowych badań archeologicznych w strefie przed południowo-wschodnim narożnikiem budynku. Okazją do takich badań mogłyby być badania geologiczne gruntu, których przeprowadzenie i tak jest konieczne przed wykonaniem projektu budowlanego remontu budynku.
2. Rozbudowa i przebudowa budynku w I ćw. XIX wieku w duchu romantycznym, z elementami architektury neogotyckiej. W tym czasie przebudowano piętrową, podpiwniczoną część południowo-wschodnią budynku (powiększenie otworów okiennych i nadanie im ostrołucznych zwieńczeń) oraz dobudowano jednoprzestrzenny pawilon od strony północno-zachodniej, zwieńczony neogotycką attyką. Pawilon ten przyjął funkcję reprezentacyjnej części rezydencji, co podkreślone zostało m.in. bogatą dekoracją malarską ścian (zachowaną częściowo pod późniejszymi przemalowaniami).

Obie te fazy budowy obiektu zabytkowego należy chronić jako najbardziej wartościowe.

11. Wytyczne konserwatorskie do projektu rewaloryzacji i adaptacji obiektu

1. Wykonanie badań geologicznych określających stabilność gruntu w rejonie fundamentowania budynku.
2. Wykonanie fragmentarycznych odkrywek archeologicznych.
3. Przedstawienie koncepcji funkcjonalno-przestrzennej remontu budynku, uwzględniającej zachowanie i projektowe wyeksponowanie I i II fazy budowy obiektu.
4. Wymiana lub podbicie fundamentów pozostałej, niepodpiwniczonej części budynku.
5. Zaprojektowanie lokalnych wzmocnień konstrukcyjnych powstrzymujących osuwanie się gruntu w rejonie południowo-wschodniej części budynku.
6. Dopuszczalna wydaje się wymiana substancji ścian III i IV fazy budowy obiektu i ich odtworzenie w nawiązaniu do formy stylistycznej obiektu z około połowy XIX wieku. Dążyć jednak należy do utrzymania charakterystycznej asymetrii bryły budynku, która jest następstwem wielu faz jego budowy.
7. Konieczna jest wymiana stropów nad piwnicami i parterem budynku, przy zachowaniu charakterystycznych różnic wysokości pomieszczeń.
8. Konieczna jest wymiana konstrukcji drewnianych ścian poddasza i konstrukcji więźby dachowej. Wskazane byłoby jednak zachowanie przykładowych elementów tych konstrukcji i wbudowanie ich do nowej struktury konstrukcyjnej jako świadków poszczególnych faz przebudowy budynku.
9. Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej powinna uwzględniać remont i adaptację lepiej zachowanych elementów tej stolarki pochodzących z wieku XIX.

10. Proponuje się rozważyć możliwość odsłonięcia, konserwacji i ekspozycji odkrytej polichromii. W przypadku innej koncepcji aranżacji wnętrza należy przewidzieć prace zabezpieczające.

Postulatem generalnym, odnoszącym się do konserwacji otoczenia dworu w Podchybiu, jest pełne rozpoznanie konserwatorskie jego parkowego otoczenia, a następnie wykonanie projektu jego rewaloryzacji.

12. Przekształcenia obiektu w latach 2006-2010

Opracowane w roku 2005 studium historyczno-konserwatorskie, zawierające wytyczne do projektu rewaloryzacji obiektu zabytkowego, zostało przekazane Zamawiającemu. Pracownia projektowa Moon Studio w Krakowie w oparciu o to studium wykonała projekt budowlany przebudowy obiektu. Projekt ten zakładał pełną przebudowę obiektu po uprzednim rozebraniu do fundamentów jego historycznej struktury budowlanej.

Czy był to jedyny możliwy sposób podejścia do problemu rewaloryzacji obiektu zabytkowego? O wyborze sposobu realizacji tej przebudowy nie zdecydowały wyniki przeprowadzonego studium ani zapisy ustaleń miejscowego planu zagospodarowania Gminy Lanckorona, lecz względy funkcjonalne użytkownika obiektu oraz względy ekonomiczne takiej przebudowy. To że stracono przy tej okazji bezpowrotnie możliwość zachowania autentycznych XVIII-wiecznych fragmentów zabytkowego dworu i XIX-wiecznych polichromii w części jego pomieszczeń, jest kolejnym dowodem na to, iż współczesne działania remontowe w dawnych obiektach dworskich często nie spełniają wymogów sztuki konserwatorskiej.

¹ Tematyka niniejszego artykułu w postaci skróconego komunikatu przedstawiona została w trakcie obrad IX Seminarium Stowarzyszenia Historyków Sztuki O/Kielce nt. Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe, w dniu 19 października 2007 roku.

² R. Aftenazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991-1995.

³ A. Urbański, *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*. Warszawa 1928. Tenże, *Z czarnego szlaku i tamtych rubieży*. Warszawa 1928. Tenże, *Memento kresowe*. Warszawa 1929. Tenże, *Pro memoria*. Warszawa 1929.

⁴ J. Zinkow, *Wokół Kalwarii Zebrzydowskiej i Lanckorony*. Kalwaria Zebrzydowska 2002.

⁵ J. Szablowski (red.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Tom I. *Województwo krakowskie*. Warszawa 1953.

⁶ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*. Kraków 1982.

⁷ F. Sulimierski (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. VIII, s. 368. Warszawa 1887.

⁸ J.N. Gątkowski, *Rys dziejów Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego*. Lwów 1867; S. Heumann, *Wiadomości o parafii Zembrzyce nad Skawą*. Kraków 1898; J. Putek, *O zbójnickich zamkach i heretyckich zborach i oświęcimskiej Jerozolimie*. Kraków 1938; I. Homola; B. Łopuszański (red.), *Kapitan i dwie panny. Krakowskie pamiętniki z XIX wieku*. Kraków 1980; S. Cynerski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*. Kraków – Warszawa 1996.

⁹ A. Siemionow, *Ziemia Wadowicka. Monografia turystyczno-krajoznawcza*. Wadowice 1854; *Ziemia Wadowicka* (praca

- zbiorowa). Kraków 1968; J. Zinkow, *Wadowice i okolice. Przewodnik monograficzny*. Wadowice 2001.
- ¹⁰ J. Zinkow, *Wokół Kalwarii...* op.cit.; J. Harasimczuk, *Kalwaria Zebrzydowska. Lanckorona i okolice*. Krosno 2002.
- ¹¹ L. Ćwikliński, *Dwór w Podchybiu*. Dziennik Polski z dn. 29.03.1985.
- ¹² R. Stachończyk, *Podchybie – opracowanie ewidencyjne parku*. (mpis). Bielsko-Biała 1994.
- ¹³ Autorem opinii konstrukcyjnej wykonanej w marcu 2005 jest mgr inż. J. Bednarczyk.
- ¹⁴ Uchwała Rady Gminy w Lanckoronie Nr VII/62/2003 z dnia 15.03.2003 r. opublikowana w Dzienniku Urzędowym woj. małopolskiego, Nr 164, poz. 2113, z dnia 30.06.2003.
- ¹⁵ *Dwór w Podchybiu. Studium historyczno-konserwatorskie oraz wytyczne do projektu rewaloryzacji*. Zespół autorski: M. Bicz-Suknarowska – badania architektoniczne; B. Sowa-Holewińska – badania konserwatorskie; M. Holewiński –

studium historyczne i wytyczne do projektu (mpis). Kraków 2005.

- ¹⁶ W trakcie prac terenowych poprzedzających opracowanie niniejszego studium badania architektoniczno-konserwatorskie obiektu wykonała mgr inż. arch. M. Bicz-Suknarowska.
- ¹⁷ Badania konserwatorskie na obecność polichromii w pomieszczeniach obiektu wykonała mgr B. Sowa-Holewińska, a konsultowała je mgr A. Dorak.
- ¹⁸ Szczegółowe informacje dot. dziejów Podchybia autor uzyskał od Pana J. Zinkowa. Za ich udzielenie wyraża w tym miejscu serdeczne podziękowania.
- ¹⁹ Opis wyników badań architektoniczno-konserwatorskich wykonała autorka tych badań, mgr inż. arch. M. Bicz-Suknarowska (por. przyp. 16).
- ²⁰ Opis wyników badań na obecność polichromii wykonała autorka tych badań mgr B. Sowa-Holewińska (por. przyp. 17).

Streszczenie

Dwór w Podchybiu (gmina Lanckorona) to jeden z bardzo wielu dworów zachodniej Małopolski, który w wyniku transformacji społecznej po roku 1945 uległ znacznemu zniszczeniu. Teoretycznie z chwilą wykupienia obiektu przez nowego właściciela zaistniała możliwość przeprowadzenia we dworze potrzebnych badań konserwatorskich, które pozwoliłyby na określenie wytycznych dla jego remontu konserwatorskiego.

W roku 2005 zespół badawczy pod kierunkiem piszącego te słowa badania takie przeprowadził i zakończył je wnioskami konserwatorskimi do prac projektowych. Z wykonanych badań sporządzona została dokumentacja konserwatorska, która uzyskała akceptację Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Przeprowadzone badania pozwoliły na określenie faz budowy dworu, którego najstarsza, zachodnia część pochodzi z początków wieku XVIII. W części reprezentacyjnej obiektu odkryto również fragmenty ciekawych polichromii.

Wnioski z dokumentacji konserwatorskiej nie zostały jednak wykorzystane do prac projektowych. Struktura zabytkowego dworu została w całości wyburzona, a na podstawie nowego projektu powstał obiekt znacznie większy od historycznego.

Abstract

The manor house in Podchybie (Lanckorona district) is one of the numerous manors in western Lesser Poland which, as a result of social transformations after 1945, was severely damaged. Theoretically, when the object had been purchased by a new owner it was possible to carry out the necessary conservation research in the manor, which would allow for defining guidelines for its conservation.

In 2005, the research team supervised by the author of this article, conducted such research and closed it with conservation conclusions for project work. Conservation documentation of the conducted research which was prepared was approved by the Voivodeship Monument Conservator for Lesser Poland.

The carried out examination allowed for identifying the stages of manor construction, whose oldest western section comes from the beginning of the 18th century. Fragments of interesting polychromes were discovered in the formal section of the object.

However, conclusions from the conservation documentation were not used for project work. The structure of the historic manor house was completely demolished and replaced with an object much larger than its historic predecessor built according to a new project.